

جهان ممکنات

(مختص دبیران) مقدماً لازم است بدانید هستی و عالم مراتب و طبقات چهارگانه دارد که عبارت‌اند از:

۱- **عالم لاهوت:** مشتق شده از الله به معنای عالم غیب و عالم الهی است یعنی عالم خداوندی است که بر همه عوالم وجود مستولی است (سیطره دارد).

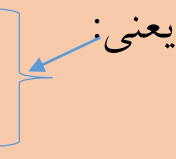
۲- **عالم جبروت یا عالم عقل (در بیان فلاسفه):** آفرینش فرشتگان پیش از هر موجود دیگری بوده است زیرا ملائکه اسباب اجرای اوامر الهی هستند و در تعداد بی‌شمارند. فرشتگان موجوداتی لطیف و مجرد بلکه عقل صرف و تحت اوامر الهی هستند

۳- **عالم ملکوت، در زبان فلاسفه عالم مثال:** مرتبه ظهور حقایق مجرد و لطیف با آثار و عوارض مادی نظیر شکل و مقدار

۴- **عالم ناسوت یا عالم طبیعت:** در بیان فلاسفه عالم ماده.

روابط عوالم چهارگانه:

عالم عقل ← عالم مثال ← عالم مادی

یعنی: عالم عقل علت عالم مثال
عالم مثال علت عالم مادی

آنچه در این درس موضوع و محور بحث ما است عالم طبیعت یا عالم ماده و تبیین و تحلیل فلسفی جهان ممکنات.

تصورات دانشمندان از عظمت موجودات طبیعی

- ابتدا تصور انسان از جهان طبیعت این بوده که جهان طبیعت فقط از یک کهکشان راه شیری تشکیل شده.
- تصاویر تلسکوپ فضایی هابل در سال ۱۹۹۰ میلادی نشان داد شمار کهکشان‌های جهان بین ۱۰۰ تا ۲۰۰ میلیارد.
- بعد از آن (حدود ربع قرن) گروهی از اخترشناسان نشان داده‌اند این رقم باید ده برابر شود یعنی حدود ۲۰۰۰ میلیارد.
- اگر از موجودات ماکروسکوپی (ابر موجودات) به سوی موجودات میکروسکوپی (ریز موجودات) سیری قهقرایی کنیم می‌توانیم تخمین بزنیم هر یک از این ۲۰۰۰ کهکشان شناخته‌شده، حدود ۱۰۰ میلیارد ستاره و سیاره دارد.
- هر کدام از آن ستاره‌ها و سیاره‌ها از میلیاردها میلیارد موجود و عنصر ساده و پیچیده تشکیل شده‌اند، هر عنصری نیز از میلیاردها میلیارد اتم ساخته شده و در داخل هر اتم ذرات و نیروهای مختلفی حضور دارند.

سؤال: جهان ممکنات یا عالم امکان چگونه جهانی است؟

جهانی که ما در آن زندگی می‌کنیم جهان ممکنات است.

سؤال: اگر جهان موجود است اطلاق عنوان ممکن چرا به آن داده شده است؟

در نظام فلسفی فلاسفه موجود به واجب و ممکن تقسیم شده است.

تبیین: موجود بماهو موجود (موجود از آن جهت که موجود است) از دو حال

خارج نیست و چیزی که لباس موجودیت پوشیده ممتنع در آن راه ندارد.

سؤال: مسائل اساسی که دانشمندان در مورد آنها بحث می‌کنند و کتاب

می‌نویسند، کدامند.

- جهان متناهی است یا نامتناهی؟
- این جهان همواره بوده است یا آغازی مانند «مه‌بانگ» دارد؟
- هستی منحصر به طبیعت است یا عوالم دیگری هم وجود دارد؟
- آیا علاوه بر موجودات جسمانی، موجودات غیر جسمانی نیز هستند؟
- آیا موجودات این جهان می‌توانسته‌اند نباشند یا موجود شدن برای آنها

ضروری بوده است؟

موضوع و تأکید مباحث درس حاضر درباره سؤال آخر است. جهت پاسخگویی به این سؤال لازم است مقدماتی ذکر شود تا پاسخ روشن شود.

نسبت‌های (مفاهیم) سه‌گانه در قضایا

در منطق در بحث قضیه گفته شد که قضیه گفتاری است که احتمال صدق و کذب در آن می‌رود.

همچنین دانستیم که اجزاء قضیه حملی عبارت‌اند از:

۱- موضوع ۲- محمول ۳- رابط (نسبت حکمیه)

حال در این موضوع درصدد بررسی نسبت (رابطه) محمول با موضوع برای اینکه ببینیم آیا رابطه ضروری دارند یا رابطه ضروری ندارند که سه حالت وجود دارد

۱- ضرورت (وجوب): محمول برای موضوع خود ضروری است. مثل عدد دو زوج است. اسب جاندار است. مثلث شکل است

۲- ممکن (امکانی): محمول برای موضوع خود ضروری نیست بلکه ممکن است یعنی هم می‌تواند این محمول را بپذیرد و هم نپذیرد. مثل دیوار سفید است. علی نقاش است.

۳- ممتنع: محمول برای موضوع خود محال (غیرممکن) باشد. مثل مثلث دایره است. عدد هفت زوج است.

نتیجه: میان موضوع و محمول در قضایا سه گونه رابطه می‌تواند برقرار باشد که عبارت‌اند از:

۱- رابطه وجوبی ۲- رابطه امکانی ۳- رابطه امتناعی

رابطه وجود با موضوع‌های مختلف

سؤال اصلی: نسبت «وجود» و «هستی» به‌عنوان یک محمول با موضوعشان چگونه نسبتی است؟ مثلاً وقتی می‌گوییم «زمین هست»، «انسان هست»، «خدا هست» رابطه «هستی» با زمین، انسان و خدا رابطه امکانی است یا ضروری یا امتناعی؟

جهت پاسخ به سؤال فوق باید گفت که رابطه برخی از موضوع‌ها با «وجود» رابطه امکانی، و رابطه برخی، رابطه وجوبی و برخی نیز رابطه امتناعی دارند و نمی‌توانند موجود باشند، دسته اول را «ممکن‌الوجود»، دسته دوم را «واجب‌الوجود» می‌نامند.

سؤال: اکنون می‌خواهیم از میان موارد سه‌گانه فوق رابطه امکانی را بیشتر بررسی کنیم و ببینیم چرا در عین اینکه این موضوع‌ها فقط امکان وجود دارند، اکنون موجودند و جهان موجودات را تشکیل می‌دهند؟

فارابی و ابن‌سینا در پاسخ داده‌اند چون این قبیل موجودات در ماهیات و ذات خود ممکن‌الوجود (می‌توانند باشند و می‌توانند نباشند) هستند و با «وجود» رابطه امکانی دارند، همین رابطه امکانی به ذات و ماهیت آنها اجازه می‌دهد که اگر علت وجود آنها فراهم شود، آنها نیز موجود شوند و در خارج تحقق یابند.

سؤال: حالت ممکن‌الوجود بودن مثل چیست، توضیح دهید.

مانند ترازویی است که دو کفه آن در حالت تعادل قرار دارند و هیچ کفه‌ای بر دیگری ترجیحی ندارد. حال اگر بینیم یکی از کفه‌ها به سمت پایین کشیده شده و بر دیگری فزونی یافته می‌گوییم حتماً علتی در کار بوده که یک کفه را پایین آورده است؛ زیرا عقلاً محال است که خود به خود یک کفه بر کفه دیگری سنگینی کند و به سمت پایین حرکت نماید.

سؤال: رابطه ماهیت انسان با وجود چگونه رابطه‌ای است، تحلیل کنید.

یک رابطه امکانی است. منظور این است که انسان می‌تواند باشد و می‌تواند نباشد. ذات وی به‌گونه‌ای است که حتماً باید باشد و همچنین ذات وی به‌گونه‌ای نیست که حتماً نباشد. با بودن علت «وجود» برای انسان ضروری می‌شود و انسان واجب‌الوجود می‌گردد و موجود می‌شود یعنی در حال حاضر همه اشیایی که موجودند، «واجب‌الوجود» هستند اما به‌واسطه علت‌هایشان، نه به‌واسطه خودشان. به عبارت دیگر اینها «واجب‌الوجود بالغير» هستند.

تحلیل: انسان هست.

دو رابطه وجود دارد:

۱- **رابطه امکانی:** که انسان ذاتاً و ماهیتاً این رابطه را با وجود داشته است

(ممکن‌الوجود بالذات)

۲- رابطه ضرورت: که انسان این رابطه را از غیر (دیگری) گرفته است (واجب الوجود بالغير).

نکته: کلیه ماهیاتی که موجودند به واسطه عاملی دیگر (علت‌هایی که خارج از ماهیت آنهاست) واجب الوجود شده‌اند (از حالت امکان خارج شدند و واجب شدند).

تقسیم واجب الوجود

۱- واجب الوجود بالذات: همان ذاتی است که وجود برایش ضرورت دارد و این ضرورت از ناحیه خود آن ذات است نه از ناحیه یک امر بیرونی

۲- واجب الوجود بالغير: اشیا این جهان چه محدود و چه نامحدود چون ذاتاً ممکن الوجود هستند به واجب الوجود بالذاتی نیاز دارند که آنها را نسبت به وجود از حالت امکانی خارج کند و وجود را برای آنها ضروری نماید.

سؤالات آزمون نهایی

۱- تعیین کنید کدام عبارت صحیح و کدام یک غلط می‌باشد.

الف- از نظر ابن‌سینا، بی‌نهایت شدن تعداد اشیا جهان، نیاز آنها را به واجب الوجود بالذات برطرف نمی‌سازد.

پاسخ: صحیح (خرداد ۹۹) - مطابق چاپ ۹۸

ب- برگه امتحانی که در زیر دست شما است، «واجب الوجود بالغیر» است

پاسخ: صحیح (خرداد ۱۴۰۰)

۲- جاهای خالی را با کلمات مناسب کامل کنید

الف) در قضیه «عدد پنج فرد است» رابطه محمول با موضوع، رابطه‌ای

..... می‌باشد. پاسخ: وجوبی (شهریور ۹۹)

ب) در قضیه «دیوار خانه ما سفید است»، رابطه محمول با موضوع خود،

رابطه است. پاسخ: امکانی (شهریور ۱۴۰۰)

۳- گزینه مناسب را انتخاب کنید:

رابطه محمول با موضوع خود در قضیه «زمین کروی است»، رابطه (۱: امکانی

□ ۲: وجوبی □). پاسخ: امکانی (دی ماه ۹۹)

۴- بر اساس نسبت‌های سه گانه در قضایا جدول را کامل کنید

الف:	مثال برای رابطه امکانی	ج:
عدد ۲۵ فرد است	ب:	مربع، سه ضلعی است

پاسخ: الف: رابطه وجوبی ب: انسان شاعر است (هر مثال درست

دیگر) ج: رابطه امتناعی (خرداد ۱۴۰۰)

۵- رابطه وجود با هر یک از موضوعات زیر از نوع ضرورت است یا امکان

یا امتناع؟

سیاه سفید	دریایی از جیوه	پرنده
الف:	ب:	ج:

پاسخ: الف: امتناع ب: امکان ج: امکان (شهریور ۱۴۰۰)

۶- تعیین کنید که رابطه وجود با هر یک از موارد زیر «وجوبی» است یا «امکانی» یا «امتناعی»؟

الف) دیو: (امکانی) ب) شریک خدا: (امتناعی)
 ج) مایع جامد: (امتناعی) د) خداوند: (وجوب) ه) روح (امکانی) (شهریور و دی ۹۹)

۷- به سؤال‌های زیر پاسخ کامل بدهید:

الف) رابطه امتناعی را با ذکر مثال تعریف کنید

پاسخ: اگر در قضیه‌ای برقراری ارتباط میان موضوع و محمول غیرممکن باشد رابطه آنها امتناعی است مثلاً عدد هشت فرد است (هر مثال درست دیگر).
 (خرداد ۹۹)

ب) «واجب الوجود بالذات» را تعریف کنید

پاسخ: همان ذاتی است که وجود برایش ضرورت دارد و این ضرورت از ناحیه خود آن ذات است نه از ناحیه یک امر بیرونی. (شهریور ۹۹) - چاپ

فلسفه ۲ / دوازدهم انسانی

درس دوم / چاپ ۱۴۰۰

به نام خدا

علی صبری

۰۹۱۵۰۴۶۸۵۴۸